

21. YÜZYILIN İLK ÇEYREĞİNDE ÇUVAŞÇA ARAŞTIRMALARI

Emine YILMAZ*

Giriş

Çuvaşlar bugün esas olarak Rusya Federasyonu içerisinde, Volga dizi denilen bölgede yerleşmiş olan Çuvaş Özerk Cumhuriyeti'nde yaşamaktadırlar. Bunun dışındaki önemli Çuvaş nüfusu için, Tataristan, Başkurdistan ve Sibirya'dan söz edilebilir. 2020 nüfus sayımına göre Çuvaşistan'daki Çuvaş nüfusu 684.930, Rusya Federasyonu içindeki Çuvaş nüfusunun toplam sayısı 1.067.139'dur. Çuvaşça konuşuru sayısı ise 2010 sayımında 1.042.989 olarak belirtilmiş de kesin bir güncel rakam bulunmamaktadır.

En eskicil Türk dili olan Çuvaşça, on dokuzuncu ve yirminci yüzyıllarda önce Altay dilleri kuramı çerçevesinde, ağırlıklı olarak tarihsel ve karşılaştırmalı sesbilgisi yöntemiyle (*comparative method*) incelenmeye başlanmış, Altay dilleri kuramı çerçevesinde kilit bir dil olarak her zaman araştırmacıların odak noktalarından biri olmuştur. Araştırma yöntemlerinin gelişmesiyle Çuvaşça, daha büyük dil aileleri, dil ilişkileri, tipoloji, karşılaştırmalı sözdizimi, vb. kategorilerde ele alınmaya başlamıştır.

Bu yazıda Çuvaşça önce Altay dilleri kuramı bağlamında ele alınacak, daha sonra Çuvaşça verilerin de yer aldığı güncel veritabanları tanıtılacak ve son olarak farklı ekollerin yirmi birinci yüzyılın ilk çeyreğinde Çuvaşça araştırmalarına sağladığı temel katkılardan söz edilecektir.

Altay dilleri kuramı: Güncel durum

Altay dilleri kuramı yirminci yüzyıl boyunca Gustaf John Ramstedt, Pentti Aalto, Nicholas Poppe, Władysław Kotwicz, Samuel E. Martin, Roy A. Mil-

* Hacettepe Üniversitesi Türk Dili Ve Edebiyatı Bölümü, Ankara, Türkiye; ORCID ID: 0000-0002-3399-3059; eminey@hacettepe.edu.tr

ler, John C. Street, Karl Heinrich Menges, Talat Tekin vb. araştırmacıların daha çok sesbilgisi ve söz varlığı, çok daha az olarak biçimbilgisi düzeyinde ortaya koydukları delillerle kanıtlanmaya çalışılmış, Sir Gerard Clauson, Gyula Németh, Gerhard Doerfer, András Róna-Tas, Aleksandr Mihajlovič Şçerbak vb. kuram karşıtları ise delillerin yeterli ve ikna edici olmadığı yönünde antitezler geliştirerek kurama karşı çıkmışlardır. Yirminci yüzyılın ortalarından sonra tartışmalar, yeni yöntemler geliştirilemediği ve yeni veriler ortaya çıkarılamadığı için daha alçak bir tonda devam etmiştir.

Altay dilleri terimi günümüzde Türk, Moğol ve Mançu-Tunguz dillerini, daha az oranda Korece ve Japonca'yı içine alacak şekilde kullanılmaktadır.

İki binli yılların başından itibaren tartışmaların yeniden alevlendiği görülür. Altay dilleri araştırmalarında görülen bu yeni hareketlilikte, yüzyılın hemen başındaki iki yayının itici güç olarak rol oynadığı söylenebilir. Bunlardan ilki Lars Johanson'un *Türkçe Dil İlişkilerinde Yapısal Etkenler* (2007) adlı, Almanca orijinali 1992'de yayınlanmış olan kitabıdır (*Strukturelle Faktoren in türkischen Sprachkontakten*). Johanson bu yayınında, genetik akrabalığın belirlenmesi için fiil morfolojisinin kullanılabileceğini düşünmüş ve nedenlerini, "*Türkçe fiil morfolojisinin, özellikle kılınış ve çatı morfeimleri gibi birincil köke yakın biçimbirimlerin, Karayca ve Çuvaşça gibi ileri derecede yabancılaşmış Türk dillerinde dahi sağlam kaldığı, Türkçenin karmaşık fiil sisteminin, genetik sürekliliğin göstergelerinden biri sayılabileceği*",¹ biçiminde açıklamıştır. Tipoloji çalışmalarının da ilerlemesiyle, karşılaştırmalı Altay dilbiliminde odak sesbilgisinden biçimbilgisine doğru kaymıştır.

Araştırmaları yönlendiren diğer önemli yayın Rus ekolünden Sergei A. Starostin, Anna V. Dybo ve Oleg A. Mudrak'ın 2003'te yayınlamış oldukları *Etymological Dictionary of the Altaic Languages*'tir (= EDAL). Bu çalışmaya aşağıda ayrıntılı olarak değinilecektir.

İki binli yıllar Altay dilleri kuramına pek çok açıdan olduğu kadar adlandırma açısından da bir yenilik getirmiştir. Kuramın kurucuları Ramstedt ve Poppe'den aşağı yukarı yüz yıl sonra yeni bir terim önerildi: Transeurasia/Transavasya. Terim ilk kez Johanson ve Martine Irma Robbeets editörlüğünde, 2010 yılında yayımlanmış olan *Transeurasian verbal morphology in*

¹ Johanson, 2007, 133.

a comparative perspective: genealogy, contact, chance adlı kitapta kullanıldı. Bu kitap 2008 yılında, Johannes Gutenberg Üniversitesi'nde düzenlenmiş olan *Verbal morphology and historical comparison of the Transeurasian languages* adlı çalıştayın ürünüdür. Transeurasia ile, Türk, Moğol, Tunguz, Kore ve Japon dilleri kastedilir. Bu tercihin nedeni, ilk ortaya atılışından bu yana yaklaşık üç yüzyıl geçmesine rağmen bu kuramın henüz olumlu ya da olumsuz, kesin bir sonuca ulaşamamış olmasıdır. Yeni terim ise nötrdür ve genetik akrabalığa işaret etmez. Sadece “bir şekilde” ilişkili olmayı ifade eder.

Robbeets'in 2005'teki *Is Japanese Related to Korean, Tungusic, Mongolic and Turkic?* adlı araştırmasıyla Japoncanın kuram içindeki yeri kısmen sağlamlaştırmıştır.

Karşılaştırmalı çalışmalarda, dil yakınlık/uzaklıklarının belirlenmesinde biçimsel özelliklerin daha sağlam göstergeler olduğu ortaya çıktıktan sonra, Altay dilleri kuramı alanında önemli çalışmalar ortaya konulmuştur. 2000 sonrasında, genetik akrabalığın kanıtlanmasında fiil morfolojisinin rolü üzerinde en çok çalışan araştırmacılardan biri Robbeets'tir. 2015'te yayımlanan *Diachrony of Verb Morphology* adlı kitabını hazırlarken aldığı desteklerle, fiil morfolojisi üzerine dört ayrı toplantı düzenlemiş ve tümünün bildiri kitapları yayımlanmıştır.² Robbeets 2017 de önemli bir derlemedir. *Transeurasian Linguistics: Critical Concepts in Linguistics* adlı bu dört ciltlik derleme özellikle bölgesel ve soyağacın korelasyonlarını ele alarak bu diller arasındaki tarihsel ilişkiye dair en önemli akademik yazıları bir araya getirmektedir.

Yirmi birinci yüzyılın ilk çeyreğinde Altay dilleri araştırmaları daha önce olmadığı kadar hızla gelişmiş ve beş Altay dil ailesi çok iyi belgelenmiştir. Türk dil ailesi için Johanson 2021 ve Johanson–Csató 2021; Moğol dil ailesi için Janhunen 2003, Moğolca çalışmalarının güncel durumu için Róna-Tas 2011; Tunguz dil ailesi için Malchukov–Whaley 2012; Vovin – Alonso – Janhunen 2024; Kore ve Japon dil ailesi için Robbeets 2005; Korece ve Japonca için Tranter 2012; Japon dil ailesi için Vovin 2020 ve Transavasya dillerinin geneli için Robbeets–Savelyev 2020 özellikle önemlidir.

Václav Blažek 2019 ise (*Altaic Languages. History of research, survey, classification and a sketch of comparative grammar*) Altayist bakış açı-

² Bkz. Johanson–Robbeets, 2010; 2012; Robbeets–Cuyckens, 2013; Robbeets–Bisang, 2014.

sıyla yazılmış bir başvuru kitabıdır ve Macar ekolünden László Károly tarafından yoğun biçimde eleştirilmiştir.³ Károly, kitapta yer alan rekonstrüksiyonların kapsadığı zaman derinliğinin genellikle 5.000 ila 6.000 yıl arasında olmasından yola çıkarak yazılı kaynaklardan en az 4.000 yıl öncesine giden bu derinliği mevcut dilsel yeniden yapılandırma yöntemlerinin sınırları göz önüne alındığında oldukça iddialı bir girişim olduğunu ve yazarların EDAL’da öne sürülen dayanaksız etimolojileri desteklemeye devam etmelerinin çok talihsiz olduğunu belirtmiştir.⁴ Károly’a göre *Altaic Languages* adlı kitap, gerçekten de bir el kitabı niteliğindedir; çünkü belirli bir alanla ilgili bilgileri özetlemeyi amaçlar. Ancak bu, taraflı bir el kitabıdır; Altay hipotezinin savunucuları tarafından yazılmış ve Altay dillerine dair bilgi ve birikimi olmayan genel dilbilimcilere ve saf başlangıç düzeyindeki öğrencilere telkin edici bir biçimde sunulmuştur. Yazarlar neredeyse tüm iddialarını, kanıtlanmış, tartışmasız gerçekler gibi sunmaktadır. Bunu yaparken kitap, eleştiriri, şüphecilik ya da alternatif bilimsel görüşlere hiç yer bırakmaz.⁵

İki binli yılların başında kuram çerçevesinde tartışılmaya başlanan bir üye de Moğol dil ailesine ait olan Kitan dilidir. Andrew Shimunek tarafından 2007’de Indiana Üniversitesinde bu konuda bir master tezi hazırlanmış, 2009’da ise, Daniel Kane’in Kitanca ile ilgili bütün araştırma sonuçlarını bir araya getiren çalışması yayımlanmıştır.

Kitanların Çin’in kuzeyinde kurduğu Liao Hanedanı iki yüzyıldan fazla sürmüştü (916–1125). Bu dilin, Moğolca ile çok uzaktan akraba olduğu tahmin edilmektedir. Son yıllarda, Liao imparatorlarının ve ileri gelenlerinin mezarlarından çıkan yazıtlar sayesinde, Kitancanın söz varlığı, biçimbilgisi ve sözdizimi hakkındaki bilgilerde önemli bir artış olmuştur.⁶

Altay dilleri kuramına yönelik temel eleştirilerden biri de genetik ortaklık olarak verilen kimi özelliklerin aslında bölgesel tipolojiyle açıklanabilir olduğuydu. İki binli yıllarda Altay dilleri kuramının en üretken karşıtlarından olan Janhunen, Altay tipolojisinin hem kaybolabilir hem edinilebilir doğasından yola çıkarak gerçek Altay dillerinin veya bazılarının bu tipolojiyi ikincil olarak edinmiş olup olmadığını, yani Altay kompleksine bağlılıkla-

³ Károly, 2023.

⁴ Károly, 2023, 71–72.

⁵ Károly, 2023, 74.

⁶ Kitancayla ilgili daha yeni çalışmalar için bkz. Erdal, 2013; Yingzhe–Róna-Tas, 2020; Róna-Tas, 2023.

rının aslında tarih öncesi bir Altaylaşma sürecinin sonucu olup olmadığını sorgular.⁷ Ona göre beş Altay dil ailesinin anavatanlarının coğrafi yakınlığı, Altay dillerinin Altay tipolojisi kavramı altında genelleştirilebilecek belirgin bir yapısal benzerliğe sahip olmasını açıklar. Çincenin tarihsel olarak bir Altaylaşma sürecinden geçtiği ancak bugün bu sürecin öncesinde bir Çinceleşme döneminin bulunduğundan yola çıkan Janhunen, bundan tipolojilerin dil ilişkisiyle edinilebileceği sonucunu çıkarır.⁸ Janhunen'in bir diğer eleştirisi tüm Altay anadilleri tarafından paylaşılan yapısal özelliklerin sayısının şaşırtıcı derecede az olması ve bu özelliklerin çoğunun oldukça önemsiz ve evrensel olarak yaygın olmasıdır.⁹ Tarihsel-karşılaştırmalı dilbilimin en eski ve temel dayanaklarından olan düzenli ses denklıklarının de kesin bir ölçüt olamayacağını belirten Janhunen, kopyalanan sözcüklerin de tamamen düzenli ses yasaları göstermesinin nadir olmadığını vurgular. Buna iyi bir örnek Korece (Çince-Korece) ve Japonca (Çince-Japonca) söz varlığındaki Sinitik bileşenlerdir. Çekirdek Altay dilleri tarafından paylaşılan sözcüksel yapının kopyalamanın bir sonucu olduğu gerçeği, üç ayrı argümantasyon dizisiyle doğrulanmıştır. İlk olarak, çekirdek Altay dillerindeki temel söz varlığı kopyalardan oluşur. Birkaç zamir kökü, özellikle birinci tekil kişi **mi* / **bi* ve ikinci tekil kişi **ti* / **si* bir istisna oluşturur. Ancak bunlar, Avrasya genelinde geniş bir dağılıma sahiptir ve dil evriminin genetik olmayan faktörlerinden ve büyük olasılıkla dil ilişkisinden etkilenir. İkinci olarak, çekirdek Altay dilleri tarafından paylaşılan sözcüksel yapılar Türkçe ve Moğolca veya Moğolca ve Tunguzca arasında paylaşılır ama Türkçe ve Tunguzca tarafından paylaşılmaz. Bu, kopyalamanın temel olarak Türkçeden Moğolcaya ve Tunguzcaya yöneldiğini gösterir. Üçüncüsü, geleneksel olarak Ana Altayca olarak sınıflandırılan ve Türkçeden Moğolcaya kopyalanmış olan en eski katmanının aslında, İlk-Ana Moğolca ile birlikte var olan tarih öncesi bir dil (MÖ 1. bin yılın sonlarına ait) olan İlk-Ana Bulgarcadan türediğini gösteren, belirgin bir izoglos, yani sözde rotasizm-lamdasizm vardır.¹⁰ Janhunen, Robbeets'in, Japoncadan Türkçeye uzanan bir dizi biçimsel paralellik varsayarak makro-Altaycayı kurtarmaya yönelik girişiminin,¹¹ bu para-

⁷ Janhunen, 2023, 142.

⁸ Janhunen, 2023, 141.

⁹ Janhunen, 2023, 143.

¹⁰ Janhunen, 2023, 147.

¹¹ Robbeets, 2015.

lelliklerin Uralca için de geçerli olması ve aslında yanlış temsil edilen bir istatistiksel yanılsamadan kaynaklanması nedeniyle sağlam olmadığını da belirtmiştir. Janhunen, sonuç olarak Altay kompleksinin uzun bir ilişki geçmişine sahip ayrı dil ailelerinin alansal-tipolojik bir birleşimi olduğu sonucuna varmıştır.¹²

Veritabanları

The Global Lexicostatistical Database (= GLD)

Moskova ekolünün “*The Global Lexicostatistical Database*”, uluslararası “*Tower of Babel/Evolution of Human Language*” adlı projenin bir yan ürünüdür. Ana hedefi, dünya dillerine ait “temel sözcükler”nin en eksiksiz ve detaylı açıklamalı koleksiyonunu bir araya getirmek ve hem uzmanlar hem de genel kamuoyunun kullanımına sunmaktır.

<https://starling.rinet.ru/new100/main.htm>

Chronology of Türkic Languages and Linguistic Contacts of Early Türks

Yine Moskova ekolünden Anna Dybo’nun 2007’den itibaren geliştirdiği veritabanında Türk dillerinin sınıflandırılması, alfabe, yazı, genetik, dil ilişkileri, coğrafya, arkeoloji vb. pek çok konu farklı yaklaşımlarla ele alınmaktadır.

http://s155239215.onlinehome.us/turkic/40_Language/Dybo_2007LingivisContactsOfEarlyTurksRu.htm

Leipzig-Jakarta (Leipzig-Cakarta) Listesi

Dilbilimciler tarafından, kopyalanmaya dirençli sözcükleri karşılaştırarak dillerin genetik ilişkisini test etmek için kullanılan yüz sözcüklük Leipzig-Jakarta listesi 2009’da kullanıma sunulmuştur. Sözcük listesi, adını listenin tasarlandığı ve oluşturulduğu yerler olan Almanya’nın Leipzig ve Endonezya’nın Jakarta şehirlerinden almaktadır. Leipzig-Jakarta listesinin hazırlayıcıları olan Martin Haspelmath ve Uri Tadmor’a göre 1950’lerden başlayarak

¹² Janhunen, 2023, 148.

glottokronoloji ve leksikoistatistik konularında çalışmalar yapan ve İngilizce için temel söz varlığı listesi hazırlamış olan M. Swadesh'in listesi esas olarak sezgiye dayanıyordu.¹³ Max Planck Dijital Kütüphanesi tarafından yayınlanan *World Loanword Database* (WOLD) ile *Loanword Typology Project* bu sorunu düzeltmek için kurulmuştur.

Leipzig-Jakarta listesindeki sözcüklerin dörtte biri organ adlarıdır: *ağız, göz, bacak/ayak, göbek, karaciğer, diz* vb. Listede altı hayvan adı bulunur: *balık, kuş, köpek, bit, karınca* ve *sinek*. Bunlar insanların bulunabileceği her yerde bulunan hayvanlardır. *Ev, isim, ip* ve *bağlamak* öğeleri insan kültürünün ürünleridir, ancak muhtemelen günümüzün tüm insan toplumlarında bulunmaktadır. Haspelmath ve Tadmor "ipin en temel insan aracı, bağlamanın ise en temel teknoloji olduğu" sonucuna varmışlardır.¹⁴

<https://doi.org/10.1515/9783110218442>; <https://concepticon.clld.org/contributions/Tadmor-2009-100>

The Turku Chuvash Corpus (Version 1.0)

Finlandiya'da bulunan *Turku University, Research Unit for Volgaic Languages* tarafından hazırlanmış bir Çuvaşça korpustur. 1.24 milyon sözcük içeren bu korpus, Eduard Fomin ve Jorma Luutonen tarafından 2003–2009 yılları arasında toplanan ve Çuvaş edebi dilini temsil eden metinlerden elde edilmiştir.

<https://www.utu.fi/en/university/faculty-of-humanities/school-of-languages-and-translation-studies/research/utu-digilang/turku-chu-vash-corpus-tuchc>

Corpus of the Chuvash Language

Çuvaş dil korpusu, Çuvaş dil laboratuvarı gönüllülerinin inisiyatifiyle oluşturulup geliştirilen ve onların fonlarıyla desteklenen bir projedir. Amacı Çuvaşçayı bilgisayar ortamına taşımaktır. Herhangi bir kurum veya kuruluşu ait değildir ve hükümetten para almaz. Korpus Nikolay (Aştahar) Plotnikov, Aleksandr Antonov, Erbina Portnova, Marina Yakovleva, Svetlana Trofimova başta olmak üzere geniş bir ekip tarafından hazırlanmaktadır.

¹³ Tadmor, 2009.

¹⁴ Tadmor, 2009, 69–71. Altay ve Türk dil ailesine uygulanması hakkında bkz. Novgorodov–Lemskaya–Gainutdinova–Ishkildina, 2015; Erdal, 2019.

2016 yılında hayata geçirilmeye başlanan iki dilli Çuvaşça korpusun iki temel amacı vardır. İlki Çuvaşça dil korpusu oluşturmak, ikincisi Çuvaşça-Rusça paralel metinler hazırlamaktır. 10.390 metin, 1.859.348 cümle ve 18.134.548 kelimededen oluşan korpusta kullanılan metinler çok farklı tematik alanları içerir. Metin yazarları ve kaynakları belirtilmiştir. Kullanımı henüz ücretsiz olan korpusta belirli bir kelime, kullanımı ve kullanım sıklığı bulunabilmektedir.

<https://corpus.chv.su/>

Türkiye Türkolojisinden katkılar

Sempozyumlar

Hacettepe Üniversitesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, 2012 yılındaki kuruluşundan itibaren konuşur sayısı az olan Türk dillerine özel bir ilgi göstermiştir. Her yıl düzenlenmekte olan uluslararası sempozyumların çoğunun odağında az konuşurlu Türk dilleri bulunmaktadır. Bu dillere ait veriler doğrudan alan araştırmaları yoluyla edinilmekte ve uygun yöntemlerle incelenmektedir. Söz konusu sempozyumların bildirileri kitap olarak da yayımlanmaktadır.

Bu sempozyumlardan biri de *Çuvaşçanın Belgelenmesi ve 100. Ölüm Yıldönümünde Konstantin V. İvanov* adlı sempozyumdur. K. V. İvanov, yirminci yüzyılın başında yaşamış bir şairdir ve modern Çuvaş edebiyatının kurucusu sayılır. Sempozyumdaki bildiriler büyük ölçüde Konstantin V. İvanov'un *Narspi* şiiriyle ilgili ya da ilişkilidir. 2097 dizelik bu öykü-şiir hem şairin en ünlü şiiridir hem de çağdaş Çuvaş edebiyatının miladı sayılır. Bildiriler kitap olarak da yayımlanmıştır.¹⁵

Diğer bir sempozyum da bütün ömrünü Çuvaş halkının aydınlanmasına adanmış bir Çuvaş eğitimcisi olan İvan Yakovlev'in (1848–1930) yüz yetmişinci doğum yıldönümü anısına hazırlanmış olup Çuvaş dili, edebiyatı ve halkbilimi alanlarında sunulmuş bildirilerden oluşmaktadır. Bu sempozyumun bildirileri de kitap olarak yayımlanmıştır.¹⁶

¹⁵ Yılmaz–Bayram–Ersoy, 2019.

¹⁶ Yılmaz–Bayram–Sarı, 2019.

Doktora Tezleri

İki binden itibaren Türkiye’de Çuvaşçayla ilgili tamamlanmış on üç doktora tezinin dokuzu Çuvaşça dilbilgisiyle, ikisi halkbilimiyle, biri Altay dilleri kuramıyla, biri de inanç sistemiyle ilgilidir. 2024’te tamamlanmış bir tez de H. Paasonen sözlüğünün yeni bir yayınına dönük sözlüksel ve etimolojik bir incelemedir. Tezler kronolojik olarak verilmiştir.

Arık, D. (2002). *Çuvaşların Dinî İnanışları Üzerine Bir Araştırma*. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bayram, B. (2008). *Çuvaş Türklerinin Kahramanlık Anlatmaları*. Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ersoy, F. (2008). *Türk-Moğol Dil İlişkisi ve Çuvaşça*. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Durmuş, O. (2009). *Çuvaşçanın Şekil Bilgisi*. Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yener, M. L. (2010). *Çağdaş Çuvaş Türkçesinin Dil Özellikleri (Suvar Gazetesinden Hareketle)*. Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Güzel, S. (2012). *İlpek Mikulayi’nin Tivati Kun Adlı Eseri Üzerinde Çuvaşça Dil İncelemesi*. Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yılmazkaya, E. (2016). *Türk Dilbiliminde Çuvaşçanın Yeri*. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Karaoğlu, B. E. (2018). *Çuvaş Türkçesinde İki Ögeli Ad Öbeklerinin İç Yapısı*. Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yavuz, C. (2019). *Çuvaş Mitleri ve Efsaneleri Üzerinde Bir İnceleme*. Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Buğra, O. U. (2019). *Standart Türkçe ve Standart Çuvaşçada Ad Yan Cümleleri*. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kıran, A. (2019). *Çuvaş Türkçesinde İsim ve İsim Çekimi (Çuvaş Türkçesi Türkiye Türkçesi Karşılaştırmalı)*. Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

Arıkan, İ. (2023). *Çuvaş Türkçesinin Tarihinde Biçim-Dizim Değişmeleri*. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çakmak, V. (2024). *Heikki Paasonen’in Csuvas Szójegyzék Adlı Sözlüğü Üzerine Sözlük Bilimsel ve Köken Bilimsel Bir İnceleme*. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Monografler

Son yirmi beş yılda, Türkiye’de Çuvaş edebiyatı, dilbilgisi, dil ilişkileri ve sözvarlığı alanında on dört bağımsız çalışma yayınlanmıştır. Bunların üçü zaten daha önce doktora tezi olarak hazırlanmış çalışmalardır. Aşağıda kronolojik olarak verilmiştir.

Yılmaz, M. – Yuhma, M. (2003). *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatı Antolojisi. Çuvaş Edebiyatı*, Cilt 26. Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Yılmaz, E. (2003). *Çuvaşça Çok Zamanlı Morfoloji*. Grafiker Yayınları, Ankara.

Yılmaz, E. (2006). *Narspi (Kiril harfli metin, Yazıçevrimi, Türkçeye Çevrimi. Sözlük-Dizin)*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Ersoy, F. (2009b). *Çuvaş Alp Hikâyeleri*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Bayram, B. (2010). *Çuvaş Türklerinin Kahramanlık Anlatmaları (Alplar)*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.

Bayram, B. (2012). *Şuyın Hivetiri’nin Ulıp Destanı (Çuvaş Kalevelası Üzerine Bir İnceleme)*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.

Durmuş, O. (2014). *18. Yüzyıl Çuvaşçasının Söz Varlığı*. Paradigma Akademi Yayınları, Edirne.

Ersoy, F. (2017). *Çuvaş Türkçesi Grameri*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Bayram, B. (2019). *Çuvaş Türkçesi Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Bayram, B. (2019a). *Çuvaş Kızı Salambi (Aleksander Artemyev’den)*. Bengü Yayınları, Ankara.

Güzel, S. (2019). *Heikki Paasonen ve Çuvaşça Masal Derlemeleri*. Paradigma Akademi, Ankara.

Uluyüz, B. O. (2021). *Standart Türkçe ve Standart Çuvaşçada Ad Yan Cümleleri*. Nobel, Ankara.

Ersoy, F. (2012). *Türk-Moğol Dil İlişkisi ve Çuvaşça*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Yılmaz, E. (2025). *Çuvaşça Çok Zamanlı Ses Bilgisi*. Güncellenmiş, genişletilmiş yeni baskı. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Projeler

Rusya'nın Etnik Kimlikler Oluşturma ve Misyonerlik Faaliyetlerinde Folklor ve Folklor Araştırmaları: Çuvaşlar Örneği

Bülent Bayram (Kırklareli Üniversitesi) yürütücülüğünde 2013–2016 yılları arasında “TÜBİTAK 1001” projesi olarak hayata geçirilmiştir. Projede Çağdaş Çuvaş etnik kimliğinin, yazı dilinin, modern edebiyatının oluşumu, Hristiyanlığın Çuvaşlar arasında yaygınlaşması, bu süreçler sonunda bölgenin diğer etnik gruplardan kesin çizgilerle ayrılımları, folklor araştırmalarının, bu araştırmalarda elde edilen malzemelerin ve fakelore (sahte folklor) eserlerinin ilişkisi irdelenmiştir.

Çuvaş, Tatar, Başkurt ve Güney Sibiry Bölgelerinde Konuşulan Çuvaşçanın Genel Amaçlı Derlemi

Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, Tarih: 15 Kasım 2014–14 Kasım 2015. Proje Emine Yılmaz (Hacettepe Üniversitesi) yürütücülüğünde ve N. İ. Yegorov (Hümaniter Enstitüsü/Çeboksarı) danışmanlığında gerçekleşmiştir. Projenin temel amacı, en eskicil Türk dili olan Çuvaşçanın, tümüyle yok olmadan önce, bütün ağızlarından derleme yaparak yüzyıllar boyunca oluşan fakat değişik nedenlerle kaybolmaya başlamış dilsel ve kültürel mirası belgelemek ve ileride yapılacak bilimsel çalışmalar için veri sağlamaktır. Bu amaçla Türkiye’de, o dönemde Çuvaşça çalışmakta olan tüm Türk ve Çuvaş akademisyenler (dokuz kişi) ve Çuvaşistan’daki alan uzmanları (altı kişi) bu projeye dahil edilmiş, bir yıllık sürede toplam on iki seyahatle Çuvaşça, konuşulduğu tüm bölgelerden (Çuvaşistan, Tataristan, Başkurdistan, Moskova, Hakasya ve St. Petersburg) derlenmiştir. On iki derleme etkinliği ile Çuvaşların yoğun olarak yaşadığı yerleşim bölgelerinden, çok sayıda ses kaydı yapılmış, video ve fotoğraf çekimi gerçekleştirilmiştir. Böylece Çuvaşçanın daha kapsamlı betimlenmesi için gerekli veriler elde edilmiştir.

Proje ile, sadece dilsel veriler elde edilmekle kalmamış, derleme yapılan bölgelerdeki Çuvaşlar ve diğer Türk dilli topluluklarla iletişim yolu açılmış, üniversiteler arasında eğitim anlaşmaları yapılmıştır. Projenin önemli çıktılarından biri de Türkiye’de ve Çuvaşistan’da, Çuvaşça alanında çalışan bütün akademisyenleri bir araya getirmek olmuştur. Ekibin özellikle genç olan araştırmacıları hem proje deneyimi kazanmış hem dil belgelenmesi ala-

nında deneyim kazanmış hem de Çuvaşça, Tatarca, Rusça pratiklerini geliştirmişlerdir.

Yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olan çok önemli bir Türk dilini, konuşulduğu bütün bölgelerde çok amaçlı derlemeyi hedefleyen projemiz aynı zamanda bu derleme faaliyetlerinin ne kadar acil olarak gerçekleşmesi gerektiğini de göstermiştir. Çünkü projemizin bitişine yakın bir tarihte, Türkiye’de bir Rus uçağının düşmesi nedeniyle, Rusya Federasyonu ve Türkiye arasında ortaya çıkan siyasi kriz artık Rusya Federasyonu içinde bu tip çalışmalar yapmayı imkansız hâle getirmiştir. Projeyle ilgili ayrıntılar için Yılmaz 2021a’ya bakılabilir.

Finlandiya’dan katkılar

Luutonen, J. (2011). *Chuvash Syntactic Nominalizers*. *Turcologica* 88. Harrassowitz Verlag, Wiesbaden.

Çağdaş Çuvaşça dilbilgisi kitaplarında *videlitel’nyı affiks, distinctive affiks, distinguishing affiks* adları altında incelenen *-i, -hi* ve *-sker* eklerini ele alan bu çalışma, 2010 yılında, Helsinki Üniversitesi’nin Altayistik Bölümünde, Juha Janhunen’in danışmanlığında ve Fince yazılan yüksek lisans tezinin kitaplaştırılmış biçimidir.

Çalışmadaki istatistiksel veriler, 1.24 milyon sözcük içeren *The Turku Chuvash Corpus* (TChC) kullanılarak elde edilmiştir. Luutonen ayrıca, çalışmasında Çuvaşça, Türkçe, Tatarca, Udmurtça ve Erza Mordvincesini ana dili olarak kullanan konuşurlardan da yararlanmıştır.¹⁷

Güney Kore’den katkılar

Choi, H.-W. (2010). *Türkçe, Korece, Moğolca ve Mançu-Tunguzcanın Karşılaştırmalı Ses ve Biçim Bilgisi*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

1980’lerden sonra, özellikle Hacettepe Üniversitesinde yetişen Koreli Türkologlar Altayistik ve Genel Türkoloji alanlarına önemli katkılarda bulunmaya başlamışlardır. Bunlardan biri de yüksek lisans ve doktora tez çalışma-

¹⁷ Ayrıca bkz. *Veritabanları: The Turku Chuvash Corpus (Version 1)*.

larını Altay dillerinin karşılaştırmalı sesbilgisi ve biçimbilgisi konularında hazırlamış olan Han-Woo Choi'dir. Altayistik alanının önemli isimlerinden olan Prof. Dr. Talat Tekin danışmanlığında hazırlanmış olan bu tezler, Emine Yılmaz ve Süer Eker tarafından kitaplaştırılmış ve Türk Dil Kurumu tarafından 2010'da yayımlanmıştır. Choi, 2010 yılında kitaplaştırılmış olan bu çalışmasıyla gerçek anlamıyla bütüncül olmaya çabalamış, Koreceyi ana dili olarak konuşmanın avantajlarını kullanmıştır. Bu çalışmada Choi'nin vermiş olduğu kimi Korece veriler, kendisinden önceki yayınlarda yer almaz. Choi, çalışmasında Altay dilleri kuramına yeni veriler sağlarken bunların Çuvaşça denklüklerini vermeye çalışmıştır.

Macar Türkolojisinden katkılar

Róna-Tas, A. – Berta, Á. (2011). *West Old Turkic, Turkic loanwords in Hungarian*, Vol. I–II. Turcologica 84. Harrassowitz Verlag, Wiesbaden.

Macar Türkolojisinin uluslararası alanda en iyi bilinen araştırma konusu Macarcadaki Eski Türkçe kopya sözcüklerdir. Konuyla ilgili olarak, Macar Türkolog Zoltán Gombocz'un 1912 yılında yayımlanmış olan ilk sentezinden sonra Macar Türkolojisinde kopya sözcüklerle ilgili çok sayıda makale yayımlanmış, araştırma yöntemleri geliştirilmiş ve veri sayısı artmıştır.

Bu durum yeni bir sentezi de gerekli kılmış ve 2011'de Róna-Tas ve Berta'nın editörlüğünde *West Old Turkic. Turkic Loanwords in Hungarian* adıyla, 1494 sayfalık ve iki cilt halinde çok kapsamlı bir eser yayımlanmıştır. Bu dev çalışma, sadece bir etimolojik sözlük değil, aynı zamanda Eski Batı Türkçesinin ilk dilbilgisi kitabıdır. Róna-Tas, ikinci cildin elli dört sayfalık bölümünde, *Eski Batı Türkçesinin Fonolojisi* başlığı altında, Eski Batı Türkçesinin ses sisteminin rekonstrüksiyonunu yapmıştır.

Bunun için de Eski Doğu Türkçesi, Volga Bulgarcası, Çuvaşçanın tarihi ve Eski Batı Türkçesinden (r/l tipi, Bulgar Türkçesinden) Macarcaya geçen sözcükler gibi kaynakları kullanmıştır. Diğer verilerin ne kadar az olduğu dikkate alınırsa, Macarcada korunmuş olan Eski Türkçe (Bulgar Türkçesi) kopya sözcüklerin, Eski Batı Türkçesinin rekonstrüksiyonu için ne kadar önemli olduğu daha iyi anlaşılır. Kopya sözcüklerin büyük bir bölümü Çuvaş tipi bir dilden alındıkları için, Moğolca ve Türkçe arasındaki ilişkinin durumunu belirlemek için de kullanılabilirler.

Yazarlara göre Eski Batı Türkçesindeki *r* ve *l* sesleri ikincildir ve sırasıyla Ana Türkçe *z* ve *ş* seslerinden gelişmişlerdir. Daha doğrusu Ana Türkçe *ş* sesi Eski Batı Türkçesinde *lç* öbeğine değişmiş, Macarca da bu ses öbeğini bazen *l* bazen de *ç* olarak korumuştur. Bu açıdan *West Old Turkic* Altay dilleri varsayımını desteklemez.

Dmitrieva, Ū. – Adâgaşı, K. (2001). *Hungaro-Tschuwaschica: Annotirovannyj bibliografičeskij ukazatel' issledovanij vengerskih uče-nyh XIX–XX vv.* Čeboksary.

Çalışmada, on dokuzuncu ve yirminci yüzyıllarda, Altayistik ve Çuvaşçayla ilgili çalışmalar yapan otuz dokuz Macar bilim insanına ait toplam üç yüz kırk üç makale ve kitap tanıtılmaktadır. Bu bibliyografik çalışmanın, özellikle A. Róna-Tas'ın Altayistik ve Çuvaşçayla ilgili yayınlarının tanıtıldığı altmış iki sayfalık bölümü, Macar Altayistlerin alana katkılarının ölçüsünü göstermek açısından son derece önemlidir.

Agyagási, K. (2019). *Chuvash Historical Phonetics. An areal linguistics study. With an Appendix on the Role of Proto-Mari in the History of Chuvash Vocalism.* Turcologica 117. Harrassowitz Verlag, Wiesbaden.

Çuvaşçanın tarihsel sesbilgisi araştırmaları içinde, dil ilişkilerinin en yoğun olarak ele alındığı yayın olan *Chuvash Historical Phonetics*'te Agyagási, tarihsel dil araştırmasının iki temel amacı olduğunu vurgulamıştır. İlki, herhangi bir dil sisteminin herhangi bir alt sistemini etkileyen ve daha önceki bir sistemden kaynaklanan süreçlerinin kronolojik bir sırasını belirlemek, açıklamak ve kurmak; ikincisi ise tarih biliminin yardımcı bir disiplini olarak hareket etmek ve dil ile etnik topluluk arasındaki ilişkileri kullanarak, tarihsel kaynaklarda bulunan dilsel verilerin yorumlanması yoluyla tarihsel sonuçlar için argümanlar sağlamaktır. Agyagási'nin çalışması, bu amaçların her ikisini de karşılayacak şekilde tasarlanmıştır.

Agyagási, çalışmanın özet bölümünde iki temel sonuca ulaştığını belirtir: 1) bölgesel (coğrafi) koşullar ve dili konuşanların hareketliliği Çuvaşçanın ortaya çıkışında belirleyici bir rol oynamıştır; 2) bu dilin tarihinin yeniden yapılandırılabilir üç önemli alanı vardır: beşinci ve onuncu yüzyıllar arasında Doğu Avrupa bozkırları; onuncu yüzyıldan on üçüncü yüzyıla kadar Volga'nın batı yakası ve Kama Nehirleri; Moğol istilasından sonra Volga'nın sağ kıyısındaki Sviyaga ve Sura Nehirleri ile sınırlanan bölge.

Agyagási'ye göre bu üç alanın tümünde, çeşitli varyantları konuşan toplulukların tarihindeki dönüm noktalarının yarattığı hareketlerin sonuçları olarak dilde niteliksel değişimler ortaya çıkmıştır. Lars Johanson'un kod kopyalama yönteminin uygulandığı çalışmada, Róna-Tas ve Berta tarafından 2011'de yayımlanmış olan *West Old Turkic* de temel dayanaklardan biri olmuştur.¹⁸

Agyagási, K. – Eberhard, W. (2023). *Tschuwaschisches Dialektwörterbuch* (August Ahlqvist). Harrassowitz Verlag, Wiesbaden.

Çuvaş ağızlarına ait bu sözlük Finlandiyalı Fin-Ugorist August Ahlqvist'in el yazması materyalinden derlenmiştir. Bunları 1856/57'de Çuvaşlar arasında Orta Volga'ya yaptığı gezide toplamıştır. Bu dil üzerine yaptığı çalışmanın amacı, bir yandan Çuvaşça ile Türkçe arasındaki ilişkiyi kanıtlamak, diğer yandan bu dilin komşu Finno-Ugor dilleri üzerindeki etkilerini araştırmaktır.

Bu amaç artık geçerli olmasa bile materyalin kendisi (yaklaşık 4100 lemma) Çuvaşçanın tarihi açısından büyük önem taşımaktadır. Çünkü büyük bir kısmı, 1945'ten sonra yazı dilinin (Anatri ağzı) etkisiyle tamamen yerinden edilen Viryal ağzından gelmektedir. Çalışmanın önemi, günümüz Çuvaş dili alanında artık mevcut olmayan ancak etimolojik araştırmalar için büyük ilgi gören Viryal ağzının fonetik, fonolojik ve söz yapımı olaylarını kaydetmesidir.

Rus Türkolojisinden Katkılar

Starostin, S. – Dybo, A. – Mudrak, O. (2003). *Etymological Dictionary of the Altaic Languages*. Brill, Leiden–Boston. (Elektronik format: *The Tower of Babel (An Etymological Database Project)*)

Araştırmaları yönlendiren önemli bir yayın Rus ekolünden Starostin, Dybo ve Mudrak'ın 2003'te yayınlamış oldukları *Etymological Dictionary of the Altaic Languages*'dir (= EDAL). Bu yayın aslında “tartışmalara son noktayı koyma” iddiasında olan ancak yeni tartışmaları alevlendiren bir çalışmadır. Ama yine de geniş kapsamlı, eşzamanlı ve tarihsel verileri de dikkate alan

¹⁸ Kitapla ilgili değerlendirmeler için bkz. Erdal, 2021; Piispanen, 2019; Yılmaz, 2021; Zimonyi, 2020; Däbritz, 2019.

ilk çalışmalar içinde en önemlisi EDAL'dır ve içerdiği 2.800 etimoloji ile alandaki en geniş hacimli sözlüktür.

EDAL yazarlarına göre, Clauson'un aksine, temel söz varlığını oluşturan sözcükler Altay dilleri akrabalığını kanıtlamaktadır ve Altay dil ailesi Hint-Avrupa ve Ural dil ailesinden daha eskidir. Bu sözlüğün beşinci bölümü¹⁹ glottokronoloji ve leksikoistatistiğe ayrılmıştır. Daha önce, Starostin'-de verilmiş olan²⁰ ve Swadesh'e dayanan yüz temel sözcüklük listenin biraz değiştirilerek kullanıldığı bu bölümde Altay dilleri arasındaki ortak söz varlığının ortalama %20 olduğu sonucuna varılmıştır.

Levitskaâ, L. S. (2014). *Istoričeskaâ fonetika čuvaškogo âzyka: monografiâ*. Nauč. red., avt. predisl. i primeč. Âkovlev, P. Â. Čebok-sary.

Rus ekolünden L. S. Levitskaya'nın Çuvaşçanın tarihsel sesbilgisi monografisi özellikle önemlidir ve 1966'da doktora tezi olarak hazırlanmış olmasına rağmen ancak 2014'te yayımlanabilmiştir. Levitskaya Çuvaşçadaki ses değişimlerini Türk dil ailesinin tüm varyantlarındaki ses değişimleri bağlamında incelemektedir. Ayrıca Çuvaşçadaki ünsüz çeşitliliğinin azalmasını açıklamak için komşu Kıpçak grubu dillere de başvurmuştur. Kitapta, konuyla ilgili daha önceki çalışmalar da eleştirel gözle değerlendirilmiştir.

Mudrak, O. A. (2002). Bulgarskaâ gruppa. Fonetika. Tenişev, È. R. (Otv. red.), *Sravnitel'no-istoričeskaâ grammatika tûrkskih âzy-kov. Regional'nye rekonstrukcii*. Moskva, 677–706.

Oleg A. Mudrak, kuramsal bir rekonstrüksiyon yöntemine ve aile ağacı modeline dayanarak Çuvaşçanın ana dilden ayrıldıktan sonra gösterdiği kendine özgü değişimleri doğrusal bir çizgi üzerinde göstermiştir. Çuvaşçanın atası olan dilin milat sıralarında, Güney Sibirya bölgesinde ana dilden ayrıldığı kabulüne dayanarak Güney Sibirya bölgesi varyantlarının ses değişimlerini de dikkate almıştır.

Savelyev, A. (2020). Chuvash and the Bulgharic Languages. Robbeets, M. – Savelyev, A. (Eds.), *The Oxford Guide to the Transeurasian Languages*. Oxford University Press, Oxford, 446–464.

¹⁹ Starostin–Dybo– Mudrak, 2003, 230–236.

²⁰ Starostin, 1991, 25–63, 85–104.

Eski Çuvaşçanın tarihsel bağlantıları, yine Rus ekolünden Savelyev 2020’de genetik ve dil ilişkileri bağlamında değerlendirilmiştir.

Dolgova, A. P. – Kuznetsov, A. V. (2020). The development of the Chuvash linguistics at the beginning of the XXIst century: achievements, problems and pressing tasks. *Rossijskaâ türkologiâ* 1–2, 88–95.

Rus ekolünün özellikle 2000 sonrası katkıları için ayrıca Anna P. Dolgova, Aleksey V. Kuznetsov tarafından yapılmış olan toplu değerlendirmeye bakılabilir.

Kaynakça

- Blažek, V. – Schwarz, M. – Srba, O. (2019). *Altaic Languages: History of Research, Survey, Classification and a Sketch of Comparative Grammar*. Brno.
- Däbritz, Ch. L. (2019). Review of: Klára Agyagási: Chuvash Historical Phonetics. An areal linguistic study. With an appendix on the role of Proto-Mari in the history of Chuvash vocalism. *Turcologica* 117. Wiesbaden: Harrassowitz. 333 S. *Finnisch-Ugrische Mitteilungen*.43, 142–147.
- Erdal, M. (2013). Kıtañ-Türk Dil İlişkileri. Bülent, G. (Ed.), *Bengü Beläk. Ahmet Bican Ercilasun Armağanı*. Ankara, 193–197.
- Erdal, M. (2019). The Turkic-Mongolic Lexical Relationship in View of the Leipzig-Jakarta List. *International Journal of Eurasian Linguistics* 1, 78–97.
- Erdal, M. (2021). Review of Klára Agyagási, 2019. Chuvash historical phonetics. An areal linguistic study. With an appendix on the role of Proto-Mari in the history of Chuvash vocalism. (*Turcologica* 117.) Wiesbaden: Harrassowitz. *Turkic Languages* 25(1), 130–141.
- Gombocz, Z. (1912). *Die bulgarisch-türkischen Lehnwörter in der ungarischen Sprache*. Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 30. Helsinki.
- Janhunen, J. (Ed.) (2003). *The Mongolic Languages*. Routledge Language Family Series. London–New York.
- Janhunen, J. (2023). The Unity and Diversity of Altaic. *Annual Review of Linguistics* 2023(9), 135–54.
- Johanson, L. (1992). *Strukturelle Faktoren in türkischen Sprachkontakten*. Sitzungsberichte der Wissenschaftlichen Gesellschaft an der Johann Wolfgang

- Goethe-Universität Frankfurt Am Main. Stuttgart. [= *Türkçe Dil İlişkilerinde Yapısal Etkenler*. 2007. Çev. Demir, N. Ankara: TDK].
- Johanson, L. (2007). *Türk Dil İlişkilerinde Yapısal Etkenler*. Çev. Demir, N. Ankara.
- Johanson, L. (2021). *Turkic. Cambridge Language Surveys*. Cambridge.
- Johanson, L. – Robbeets, M. I. (2010). *Transeurasian verbal morphology in a comparative perspective: genealogy, contact, chance*. *Turcologica* 78. Wiesbaden.
- Johanson, L. – Robbeets, M. I. (2012), *Copies Versus Cognates in Bound Morphology*. Leiden–Boston.
- Johanson, L. – Csátó, É. Á. (Eds.) (2021). *The Turkic Languages*. Routledge Language Family Series 2. London–New York.
- Kane, D. (2009). *The Kitan Language and Script*. Leiden–Boston.
- Károly, L. (2023). Václav Blažek, in collaboration with Michal Schwarz and Ondřej Srba: Altaic Languages. History of research, survey, classification and a sketch of comparative grammar. *Orientalia Suecana* 72, 69–75.
- Malchukov, A. L. – Whaley, L. J. (2012). *Recent Advances in Tungusic Linguistics*. Wiesbaden.
- Novgorodov, I. – Lemskaya, V. – Gainutdinova, A. – Ishkildina, L. (2015). The Chulym Turkic Language is of the Kipchak Turkic Language Origin According to the Leipzig-Jakarta List. *Türkbilg* 29, 1–18.
- Piispanen, P. (2019). Agyagási, K. (2019). *Chuvash Historical Phonetics. An areal linguistics study. With an Appendix on the Role of Proto-Mari in the History of Chuvash Vocalism*. Harrassowitz Verlag. Wiesbaden, 2019. XII + 334 pp. *Journal of Old Turkic Studies* 3(2), 624–633.
- Robbeets, M. I. (2005). *Is Japanese Related to Korean, Tungusic, Mongolic and Turkic?* *Turcologica* 64. Wiesbaden.
- Robbeets, M. I. (2015). *Diachrony of Verb Morphology: Japanese and the Trans-eurasian languages*. Berlin.
- Robbeets, M. I. (Ed.) (2017). *Transeurasian Linguistics: Critical Concepts in Linguistics*, Vol. I–IV. London-New York.
- Robbeets, M. I. – Bisang, W. (2014). *Paradigm Change. In the Transeurasian languages and beyond*. Amsterdam.

- Robbeets, M. – Cuyckens, H. (Eds.) (2013). *Shared Grammaticalization: With Special Focus on the Transeurasian Languages*. Studies in Language Companion Series 132. Amsterdam.
- Robbeets, M. I. – Walter, B. (2014). *Paradigm Change: In the Transeurasian Languages and Beyond*. Studies in Language Companion Series 161. Amsterdam–Philadelphia.
- Robbeets, M. I. – Savelyev, A. (Eds.) (2020). *The Oxford Guide to the Transeurasian Languages*. *Oxford Guides to the World's Languages*. Oxford.
- Róna-Tas, A. (2011). Recent trends in Mongolic studies. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 64(2), 221–238.
- Róna-Tas, A. (2023). A kitan nyelv és a magyar nyelvtörténet. *Magyar Nyelvjárások* 61, 795–812.
- Róna-Tas, A. – Berta, Á. (2011). *West Old Turkic. Turkic Loanwords in Hungarian*, Vol. 1–2. *Turcologica* 84. Wiesbaden.
- Shimunek, A. E. (2007). *Towards a Reconstruction of the Kitan Language, with Notes on Northern Late Middle Chinese Phonology*. M.A. thesis, Indiana University, Department of Linguistics and Department of Central Eurasian Studies. Bloomington.
- Starostin, S. A. (1991). *Altajskaa problema i proishozhdenie áponskogo ázyka*. Moskva.
http://starling.rinet.ru/exts/Starostin_AP.pdf
- Starostin, S. – Dybo, A. – Mudrak, O. (2003). *Etymological Dictionary of the Altaic Languages*. Leiden–Boston. (Elektronik format: *The Tower of Babel (An Etymological Database Project)*).
- Tadmor, U. (2009). Loanwords in the world's languages: Findings and results. Haspelmath, M. – Tadmor, U. (Eds.), *Loanwords in the world's languages: A comparative handbook*. Berlin–New York, 55–75.
- Tranter, N. (Ed.) (2012). *The Languages of Japan and Korea*. Routledge Language Family Series. London–New York.
- Vovin, A. (2020). *A Descriptive and Comparative Grammar of Western Old Japanese*, Vol. 1–2. *Handbuch der Orientalistik* 16. Leiden.
- Vovin, A. – Alonso, de la F. J. A. – Janhunen, J. (Eds.) (2024). *The Tungusic Languages*. Routledge Language Family Series. London–New York.

- Yingzhe, W. – Róna-Tas, A. (2020). Khitan Studies I: The Glyphs of the Khitan Small Script. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 73, 67–83.
- Yılmaz, E. (2010). Karşılaştırmalı Türk Dilbilimi Çalışmalarında Çuvaşçanın Yeri I. Sesbilgisi. *Turkish Studies. Türkçede Dilbilim Çalışmaları Özel sayısı* 5(4), 728–741.
- Yılmaz, E. (2013). Karşılaştırmalı Türk Dilbilimi Çalışmalarında Çuvaşçanın Yeri II. Biçimbilgisi. Bülent, G. (Ed.), *Bengü Belâk: Ahmet B. Ercilasun Armağanı*. Ankara, 483–496.
- Yılmaz, E. (2013a). Karşılaştırmalı Altay Dilbilimi Çalışmalarında Çuvaşçanın Yeri III. Sesbilgisi. *Leyla Karahan Armağanı*. Ankara, 925–932.
- Yılmaz, E. (2017). Altay Dillerinin Genetik Akrabalığı Konusuna Glottokronoloji ve Leksikoistatistik Açısından Bakış. *Türkiye’de Kore Araştırmaları* 1. Ankara, 165–175.
- Yılmaz, E. (2019). Karşılaştırmalı Altay Dilbilimi Çalışmalarında Çuvaşçanın Yeri IV. Biçimbilgisi. Yılmaz, E. – Bayram, B. – Sarı, İ. (Ed.), *Çuvaş Dili, Edebiyatı ve Halkbilimi Çalışmaları. İvan Ya. Yakovlev’in 170. Doğum Yıldönümü Anısına*. Ankara, 205–217.
- Yılmaz, E. (2021). Klára Agyagási (2019), *Chuvash Historical Phonetics. An areal linguistics study. With an Appendix on the Role of Proto-Mari in the History of Chuvash Vocalism. Turcologica* 117. Harrassowitz Verlag, Wiesbaden. 333 sayfa. *İdil-Ural Araştırmaları Dergisi* 3(1), 89–95.
- Yılmaz, E. (2021a). Chuvash and Linguistic Documentation. Zimonyi, I. (Ed.), *Altaic and Chagatay Lectures. Studies in Honour of Éva Kincses-Nagy*. Szeged.
- Yılmaz, E. – Bayram, B. – Sarı, İ. (Ed.) (2019). *Çuvaş Dili, Edebiyatı ve Halkbilimi Çalışmaları. İvan Ya. Yakovlev’in 170. Doğum Yıldönümü Anısına*. Ankara.
- Yılmazkaya, E. (2019). St. Petersburg’da Bir Azınlık Dili Olarak Çuvaşçanın Belgelenmesi. Yılmaz, E. – Bayram, B. – Sarı, İ. (Ed.), *Çuvaş Dili, Edebiyatı ve Halkbilimi Çalışmaları. İvan Ya. Yakovlev’in 170. Doğum Yıldönümü Anısına*. Ankara, 261–268.
- Zimonyi, I. (2020). Klára Agyagási (2019). *Chuvash Historical Phonetics. An areal linguistics study. With an Appendix on the Role of Proto-Mari in the History of Chuvash Vocalism. Turcologica* 117. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag. 333 p. *Acta Linguistica Academica* 67(4), 480–487.

Chuvash Studies in the First Quarter of the Twenty-First Century

Extended summary

As the most archaic Turkic language, Chuvash plays a key role in Turkology and Altaic linguistics. Several phonetic, morphological, and syntactic issues concerning the Turkic language family, as well as the Altaic hypothesis, can only be adequately addressed on the basis of Chuvash data.

The Chuvash people primarily live in the Chuvash Republic of the Russian Federation, located in the Volga Bend. According to the 2020 Russian census, the Chuvash population numbered 1,067,139. This figure, however, does not represent the number of Chuvash speakers. Although the 2010 census recorded 1,042,989 speakers of Chuvash, no reliable up-to-date statistics are currently available.

During the nineteenth and twentieth centuries, Chuvash was primarily studied within the framework of the Altaic hypothesis, mainly by means of the historical-comparative method and with particular emphasis on phonology. Within this framework, Chuvash has consistently occupied a central position in discussions of Altaic as one of the key languages for comparative research. As research methodologies have developed, however, Chuvash has increasingly been investigated from the perspectives of long-range language relationships, language contact, linguistic typology, comparative syntax, and related approaches.

Because Chuvash has traditionally occupied a central place in discussions of the Altaic hypothesis, the present article begins by reviewing recent developments in Altaic linguistics, with particular emphasis on methodological issues and the continuing contribution of the Russian school since the early 2000s.

Throughout the twentieth century, proponents of the Altaic hypothesis sought to demonstrate the genetic relationship of the Altaic languages on the basis of evidence presented by scholars such as Ramstedt, Aalto, Poppe, Kotwicz, Martin, Miller, Street, Menges, and Tekin. Their arguments relied primarily on phonological and lexical evidence, while morphology played a much less prominent role. By contrast, opponents of the hypothesis, including Clauson, Németh, Doerfer, Róna-Tas, Scherbak, and others, argued that the available evidence was neither sufficient nor convincing to establish a genetic relationship. From the second half of the twentieth century onwards, the debate gradually subsided, largely because neither new methodological approaches nor substantial new evidence became available.

After a long period of relative silence, discussions on the Altaic hypothesis have been revived since the early 2000s. Several important publications have contributed to this renewed interest in Altaic linguistics. Among the most influential are the works of Janhunen, Johanson, Robbeets, Blažek, and Vovin, each representing different methodological approaches to the question of Altaic genetic relationship.

One of these influential publications is Johanson's *Strukturelle Faktoren in türkischen Sprachkontakten* (1992; English translation: *Structural Factors in Turkic Language Contacts*, 2002; Turkish translation: *Türkçe Dil İlişkilerinde Yapısal Etkiler*, 2007). In this work, Johanson argued that verb morphology could provide important evidence for assessing genetic relatedness and explained his view as follows: “*In the verbal flexion, suffixes closest to the primary stem, markers of actionality and diathesis, seem relatively little susceptible to copying. It would be a strong clue to a common origin if this ‘intimate’ part of verbal morphology exhibited systematic correspondences of materially and semantically similar morphemes within congruent combinational patterns*”.

With the growing importance of typological research, comparative Altaic linguistics has increasingly shifted its focus from phonology to morphology.

The article also reviews several electronic resources that have become increasingly important with recent technological advances because they contain valuable Chuvash data. Some are general linguistic resources, whereas others are corpora specifically devoted to Chuvash. The resources examined include *The Global Lexicostatistical Database* (GLD), *Chronology of Turkic Languages and Linguistic Contacts of Early Turks*, the *Leipzig-Jakarta List*, the *Turku Chuvash Corpus* (Version 1.0), and the *Corpus of the Chuvash Language*.

The final section surveys the principal contributions of Turkish, Finnish, South Korean, Hungarian, and Russian Turkology to Chuvash studies over the past twenty-five years.

Since its establishment in 2012, the Department of Modern Turkic Dialects and Literatures at Hacettepe University has shown a particular interest in Turkic languages with relatively small numbers of speakers. Most of the international symposia organized annually by the department have focused on these lesser-studied Turkic languages. Data on these languages are collected through fieldwork and analysed using appropriate linguistic methods. The proceedings of these symposia have also been published as edited volumes.

In this context, the article introduces two international symposia: “*Documentation of Chuvash and the 100th Anniversary of the Death of Konstantin V. Ivanov*” and “*Studies in Chuvash Language, Literature and Folklore: In Memory of the 170th Anniversary of the Birth of Ivan Ya. Yakovlev*”. It also reviews the doctoral dissertations on Chuvash completed in Turkey since 2000.

Over the past twenty-five years, fourteen independent scholarly monographs on Chuvash literature, grammar, language contacts, and vocabulary have been published in Turkey. Three of these were originally completed as doctoral dissertations. The article presents these publications in chronological order.

The final section on the contributions of Turkish Turkology also introduces two completed research projects on Chuvash. The first is the TÜBİTAK (Scientific

and Technological Research Council of Türkiye) Project No. 1001, entitled “*Folklore and Folklore Research in the Formation of Ethnic Identity and the Missionary Activities of Russia: The Case of the Chuvash*”, carried out between 2013 and 2016 under the direction of Bülent Bayram (Kırklareli University). The project examines the formation of modern Chuvash ethnic identity, the development of the Chuvash written language and modern literature, the spread of Christianity among the Chuvash, the increasing differentiation of the Chuvash from neighbouring ethnic groups as a result of these processes, and the relationship between folklore research, the materials collected during such research, and fakelore.

The second project, entitled “*General-Purpose Documentation of Chuvash Spoken in Chuvashia, Tatarstan, Bashkortostan, and Southern Siberia*”, was carried out by Emine Yılmaz with the support of the Presidency for Turks Abroad and Related Communities (YTB). Conducted between 15 November 2014 and 14 November 2015, the project aimed to document the linguistic and cultural heritage preserved in all dialects of Chuvash, traditionally regarded as the most archaic Turkic language, before it disappears completely. By compiling comprehensive data from all Chuvash dialects, the project seeks both to preserve this endangered linguistic and cultural heritage and to provide a valuable resource for future research.

The survey shows that, among the major traditions of Turkish Turkology, the Hungarian and Russian schools have made the most significant contributions to Chuvash studies. Particularly noteworthy are the Hungarian publications *West Old Turkic*, *Turkic Loanwords in Hungarian*, and *Chuvash Historical Phonetics: An Areal Linguistic Study, with an Appendix on the Role of Proto-Mari in the History of Chuvash Vocalism*. Equally important is the *Etymological Dictionary of the Altaic Languages*, produced by the Russian school. Together, these publications have become major reference works in Altaic linguistics and Chuvash studies since the early 2000s.

